

OPSERVATORIJA ZA ILEGALNE EKONOMIJE U JUGOISTOČNOJ EVROPI

IZDANJE

2 OKTOBAR–NOVEMBAR 2020

Sažetak najvažnijih informacija

Razotkrivena albanska mreža šverca kokaina kojomo se upravljalo iz zatvora u Ekvadoru.

Europol je 17. septembra 2020. godine objavio informacije o velikoj međunarodnoj operaciji u kojoj je otkrivena jedna od najaktivnijih mreža šverca kokaina od strane lica sa albanskog govornog područja u Evropi. Albanski mediji pretpostavljaju da je bos čuveni četrdesetogodišnji albanski kriminalac. Zanimljivo je da je on u zatvoru u Ekvadoru već šest godina. Ovaj slučaj pokazuje domet kriminalnih grupa sa Zapadnog Balkana, kao i slabost krivičnog pravosuđa u Latinskoj Americi, što omogućava balkanskim kriminalcima da tamo operišu – pa čak i iz zatvora.

Nelegalno oružje na Zapadnom Balkanu: pretnja po Evropu.

Jugoistočna Evropa je preplavljena oružjem, posebno onim zaostalim iz ratova u Jugoslaviji. Neke od zemalja ovog regiona i dalje proizvode oružje. U Zapadnoj Evropi postoji zabrinutost da se puške, granate i eksploziv iz Jugoistočne Evrope koriste prilikom nasilnih obračuna među bandama, kao i da ih koriste ekstremisti i teroristi.

Ovaj članak istražuje domet i prirodu ove pretnje, kao i pokušaje da se kroz Berlinski proces reše problemi.

Organizovani kriminal viđen kroz rodnu prizmu.

Organizovani kriminal se obično smatra svetom muškaraca. Malo se zna o ulozi žena koje mogu biti što žrtve što počiniooci. Ovo pitanje je retko bilo predmet interesovanja na Zapadnom Balkanu, pa ipak postoji jasna veza između kriminala i maskuliniteta u regionu. Ovaj članak posmatra organizovani kriminal na Zapadnom Balkanu kroz rodnu prizmu u nastojanju da se bolje razumeju neformalna pravila koja oblikuju različite uloge za muškarce i žene, i ističe šta se može učiniti da se osmisle mere za suprotstavljanje kojima bi se promenili stavovi, predstave i ponašanje.

Fišing u Severnoj Makedoniji.

U Severnoj Makedoniji hakeri su postali poznati kada su proizveli da proizvode lažne vesti tokom poslednjih izbora u SAD, a učinili su i nesrazmeran broj krivičnih dela sajber kriminala. Izgleda da sajber kriminal sve više utiče na privatni sektor u Severnoj Makedoniji,

posebno kao rezultat tehnike koja je poznata pod nazivom 'fišing' (pecanje), a koja se koristi da se ukradu podaci ili izvrši prevara. Ovaj članak objašnjava kako to funkcionira.

O rušenju informacionih silosa i nedodirljivima: Balkanska kriminološka mreža.

U našoj mesečnoj temi o rezilijentnosti dr Ana Marija Getoš Kalac, osnivačica i predsedavajuća Balkanske

kriminologije i vanredna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta u Zagrebu, govori o rušenju informacionih silosa između akademske zajednice, civilnog društva, medija i krivičnog pravosuđa na Zapadnom Balkanu, kao i o pretnji koju predstavljaju tzv. nedodirljivi i uloji akademskog sveta u borbi protiv korupcije.

O OVOM IZDANJU

Hvala vam na pozitivnim povratnim informacijama o Prvom izdanju Biltena o riziku koji je izdala Opservatorija civilnog društva za borbu protiv organizovanog kriminala u Jugoistočnoj Evropi. Cenimo vaše komentare i pozdravljamo predloge za članke i teme koje treba obraditi.

U ovom izdanju bavimo se nedavnom otkrivenim slučajem u vezi s mrežom šverca kokaina, organizovanom od strane lica sa albanskog govornog područja, kojom se upravlja iz Ekvadora. Ovo ilustruje trend koji je Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (GI-TOC) istakla u izveštaju iz jula 2020. godine, „Transnacionalna hobotnica: Globalna žarišta organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu“, a koji je pokazao kako su kriminalne grupe sa Zapadnog Balkana aktivne u nekoliko žarišta kriminala širom sveta. Ono što je, takođe, zanimljivo u vezi sa ovim slučajem je da je navodni bos upravljao operacijama trgovine drogom iz zatvora u Ekvadoru.

Donosimo priču od švercu oružja iz Jugoistočne Evrope. Iako ovaj rizik nije novost, problem je zadobio pažnju tek nedavno, s obzirom na to da se puške, granate i eksploziv iz regiona koriste u nasilnim obračunima među bandama u Zapadnoj Evropi, pa postoji zabrinutost da bi oružje moglo da dospe u ruke ekstremista i terorista.

Rod je retko tema povezana sa organizovanim kriminalom. U ovom izdanju, gledamo na organizovani kriminal kroz rodnu prizmu na Zapadnom Balkanu kako bismo bolje razumeli neformalna pravila koja obrazuju različite uloge za muškarce i žene, i ističemo šta se može učiniti da se osmisle mere suprotstavljanja koje bi promenile stav, predstave i ponašanje.

U prošlosti Severna Makedonija je postala poznata po sajber kriminalu i proizvodnji lažnih vesti. Odnedavno su firme u Severnoj Makedoniji žrtve sajber napada, posebno kroz tehniku poznatu kao tzv. fišing (pecanje), a koja se koristi da se ukradu podaci ili izvrši prevara. Objašnjavamo kako to funkcionira.

Svakog meseca donosimo profil osobe ili organizacije koja radi na jačanju rezilijentnosti na organizovani kriminal i korupciju. U ovom izdanju, razgovarali smo sa dr Ana Marijom Getoš Kalac o Balkanskoj kriminološkoj mreži i tome šta ona čini da unapredi proučavanje organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu i izgradi mrežu između pripadnika akademske zajednice, civilnog društva, medija i krivičnog pravosuđa u regionu.

Ukoliko želite da nas kontaktirate ili želite da doprinesete Biletenu rizika, molimo vas da s nama kontaktirate preko imejla: almedina.dodic@globalinitiative.net.

Razotkrivena albanska mreža šverca kokaina kojomo se upravljalo iz zatvora u Ekvadoru.

Europol je 17. septembra 2020. objavio informacije o velikoj međunarodnoj operaciji u kojoj je razotkrivena tzv. kompanija bello, jedna od najaktivnijih mreža trgovine kokainom na albanskom govornom području.¹ Više od 20 ljudi uhapšeno je nakon petogodišnje istrage koju je vodila italijanska policija, a u kojoj su učestvovala agencije za sprovođenje zakona iz deset zemalja. U racijama je zaplenjeno skoro četiri tone kokaina i preko 5,5 miliona evra u gotovini, sve to je oduzeto od grupe koja je opisana kao visokoprofesionalno zločinačko udruženje.

Prema Europolu, vođa organizacije, četrdesetogodišnji albanski državljanin sa boravištem u Ekvadoru, koristio je sofisticiranu šifrovanu tehnologiju komunikacije za direktne pregovore s južnoameričkim narko kartelima; organizovao je otpremanje velikih pošiljki kokaina do glavnih luka u Evropi; a uz pomoć saučesnika iz Italije, Holandije i Albanije vršio je distribuciju narkotika širom

Evrope. Kokain je krijumčaren preko evropskih granica sakriven u vozilima opremljenim posebno izrađenim skrivenim bunkerima.

Kriminalci su očigledno prali stečenu zaradu koristeći nelegalni alternativni sistem doznaka kineskog porekla, poznat kao *fei ch'ien*, koji je sličan *haval*. Albanski mediji pretpostavljaju da je bos čovek po imenu Dritan Redžepi.² Zanimljivo, Redžepi je poslednjih šest godina proveo u zatvoru u Ekvadoru još od hapšenja u avgustu 2014. godine za šverc droge. Redžepi je najveći deo života proveo u bekstvu. Za njim je raspisana poternica zbog ubistva dva policajca u Albaniji nakon bekstva iz pritvora 2006. godine. Nakon što je uhapšen u Holandiji 2008. godine, isporučen je Italiji. Aprila 2011. godine, dok je služio kaznu za puštanje u promet narkotika u Italiji, pobjegao je iz zatvora u Paviji.³ Nekoliko meseci kasnije, optužen je za pljačku banke i uhapšen u Španiji, ali je zatim

Kontejneri iz teretnog broda u pristaništu na pučini u luci Guayaquil, Ekvador

© Shutterstock/Alfred

isporučen Belgiji gde je za njim bila raspisana poternica zbog preprodaje droge. Tamo je pobjegao iz zatvora po treći put, da bi bio uhapšen u Ekvadoru 2014. godine.⁴

To što višestruki kriminalac može da igra glavnu ulogu u koordinisanju tako opsežne operacije šverca droge iz zatvorske ćelije u Ekvadoru pokazuje ne samo snagu albanskih kriminalnih mreža koje operišu van Zapadnog Balkana nego i slabost krivičnog pravosuđa u Ekvadoru.

Jula 2020. godine Izveštaj GI-TOC,⁵ „Transnacionalna hobotnica: Globalna žarišta organizovanog kriminala sa Zapadnog Balkana“ opisuje kako su u poslednjih dvadeset godina kriminalne grupe sa Zapadnog Balkana, uključujući Albaniju, pomerile lanac vrednosti na nekoliko velikih tržišta narkotika i postali veliki igrači, posebno što se tiče šverca kokaina iz Latinske Amerike u Zapadnu Evropu.

Izgleda da je Ekvador popularan za kriminalna udruženja zato što se nalazi između Kolumbije i Perua, koji zajedno proizvode oko 90% svetske proizvodnje kokaina. Pored toga, lako je doći i otići iz zemlje: može se putovati bez vize do 90 dana, nema nacionalne baze podataka otisaka prstiju ili identifikacionih fotografija, a navodno je lako da se promeni identitet i kupe lažne isprave, kao što su lične karte i pasoši. Drugi faktori ranjivosti uključuju nedavnu političku nestabilnost, propusnost granica, slabo krivično pravosuđe, privredu baziranu na gotovini (što otežava

praćenje finansijskih tokova i olakšava pranje novca), kao i korupciju u pravosuđu. Ekvadorski zatvori imaju dugu istoriju korupcije i nesigurnosti,⁶ kao i nasilje između bandi.⁷ Takođe treba primetiti da Ekvador nema zakon koji predviđa zaplenu imovine stečene od švercera droge, a skoro i da nema saradnje, uzajamne pravne pomoći ili razmene obaveštajnih saznanja sa zemljama Zapadnog Balkana. Zato ne iznenađuje da ekvadorski Nacionalni direktorat za borbu protiv narkotika procenjuje da je, između 2017. i 2019. godine, 56 Albanaca koji su povezani s nezakonitim radnjama stiglo u Ekvador.⁸

Prema Nacionalnoj službi za Lica lišena slobode u Ekvadoru, Redžepi će biti izručen Albaniji kada bude izdržao kompletnu trinaestogodišnju zatvorsku kaznu.⁹ Zasad je odslužio oko polovine kazne.

Ovaj slučaj pokazuje da će unapređena saradnja u sprovođenju zakona na Zapadnom Balkanu ili između zemalja regiona i Evropa biti nedovoljna ako kriminalci iz regiona mogu slobodno da deluju u Latinskoj Americi, čak i nakon što su uhapšeni. Da bi se poboljšala kontrola narkotika, biće potreban efikasniji trostrani odnos između zemalja Zapadnog Balkana, Zapadne Evrope i Latinske Amerike, uključujući uzajamnu pravnu pomoć, zaplenu i povraćaj imovine, isporučivanje, deljenje obaveštajnih saznanja i zajedničke operacije.

Napomene

- 1 Europol, Zajednički istražni tim je doveo do raskrinkavanja jedne od najaktivnijih mreža šverca kokaina u Evropi sa albanskog govornog područja, 17. septembar 2020, <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/joint-investigation-team-leads-to-dismantling-of-one-of-europe%E2%80%99s-most-active-albanian-speaking-networks-trafficking-cocaine>.
- 2 *Si funksiononte karteli i kokaines? Hoxha: Dritan Rexhepi rrinte ne hije, niste ngarkesat nga burgu*, ABC News Albania, 17. septembar 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=cm8mY921Xv4>. Još jedan ključni igrač koga su identifikovali mediji je Eldi Dizdari, Albanac koji živi u Dubajju.
- 3 *Si u arratisa nga qelitë e Shqipërisë, Italisë dhe Spanjës, rrefimi nga burgu në Ekuador i Dritan Rexhepit**, Gazeta Shqiptare, 11. februar 2020, <http://gazetashqiptare.al/2020/02/11/si-u-arratisa-nga-qelite-e-shqiperise-italise-dhe-spanjes-rrefimi-nga-burgu-ne-ekuator-i-dritan-rexhepit/>.
- 4 *Belgijke arratiset nga burgu Dritan Rexhepi*, Tema, 2. oktobar 2011, <http://www.gazetatema.net/2011/10/02/belgijke-arratiset-nga-burgu-dritan-rexhepi/>.
- 5 Walter Kemp, *Transnacionalna hobotnica: Globalna žarišta organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu*, GI-TOC, jul 2020, https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/07/Transnational-Tentacles-Global-Hotspots-of-Balkan-Organized-Crime-ENGLISH_MRES.pdf.
- 6 *21 uhapšeni zbog šverca oružja u navodnim kolima hitne pomoći u zatvor*, *El Universo*, 17. februar 2019, <https://www.eluniverso.com/noticias/2019/02/17/nota/7194221/21-detenidos-ingresso-ambulancia-penitenciaria-litoral>.
- 7 *Iz zatvora Latacunga, jedan Albanac je vodio promet droge u Evropi*, Plan V, 21. septembar 2020, <https://www.planv.com.ec/historias/sociedad/desde-la-carcel-latacunga-un-albanes-dirigio-un-emporio-droga-europa>.
- 8 *Ibid.*
- 9 *Ibid.*

Nelegalno oružje na Zapadnom Balkanu: pretnja po Evropu

Skoro 9.000 pripadnika snaga bezbednosti iz 34 zemlje učestvovalo je 30. septembra 2020. godine u zajedničkoj operaciji protiv organizovanog kriminala u Jugoistočnoj Evropi.¹ Četvorodnevna operacija, koju je podržao Europol, imala je cilj da reši problem ilegalne imigracije i šverca; 166 lica je uhapšeno pod optužbama u vezi sa švercom oružja, ljudi i narkotika. Zaplenjeno je više od 51 komada različitog naoružanja.

Šverc oružja s Balkana zabrinjava još od devedesetih godina prošlog veka i, očigledno, problem nije prevaziđen: „Milioni komada lakog naoružanja kruže Zapadnim Balkanom što je velika pretnja po evropsku bezbednost“, rekao je francuski ministar inostranih poslova Žan Iv le Drijan na zajedničkom obraćanju novinarima s nemačkim kolegom, Haikom Masom, decembra 2018. godine.² Policija u Švedskoj, zabrinuta zbog rastućeg nasilja između bandi, zabeležila je značajan porast upotrebe pištolja, revolvera, automatskog oružja, pa čak i granata prokrijumčarenih sa Zapadnog Balkana. I aktuelni rat između crnogorskih klanova karakteriše nasilje sa upotrebom raznog naoružanja, uključujući automatsko oružje i plastični eksploziv. Koliko je ozbiljna

isporuka nelegalnog oružja na Zapadnom Balkanu? I koji su rizici po region i šire?

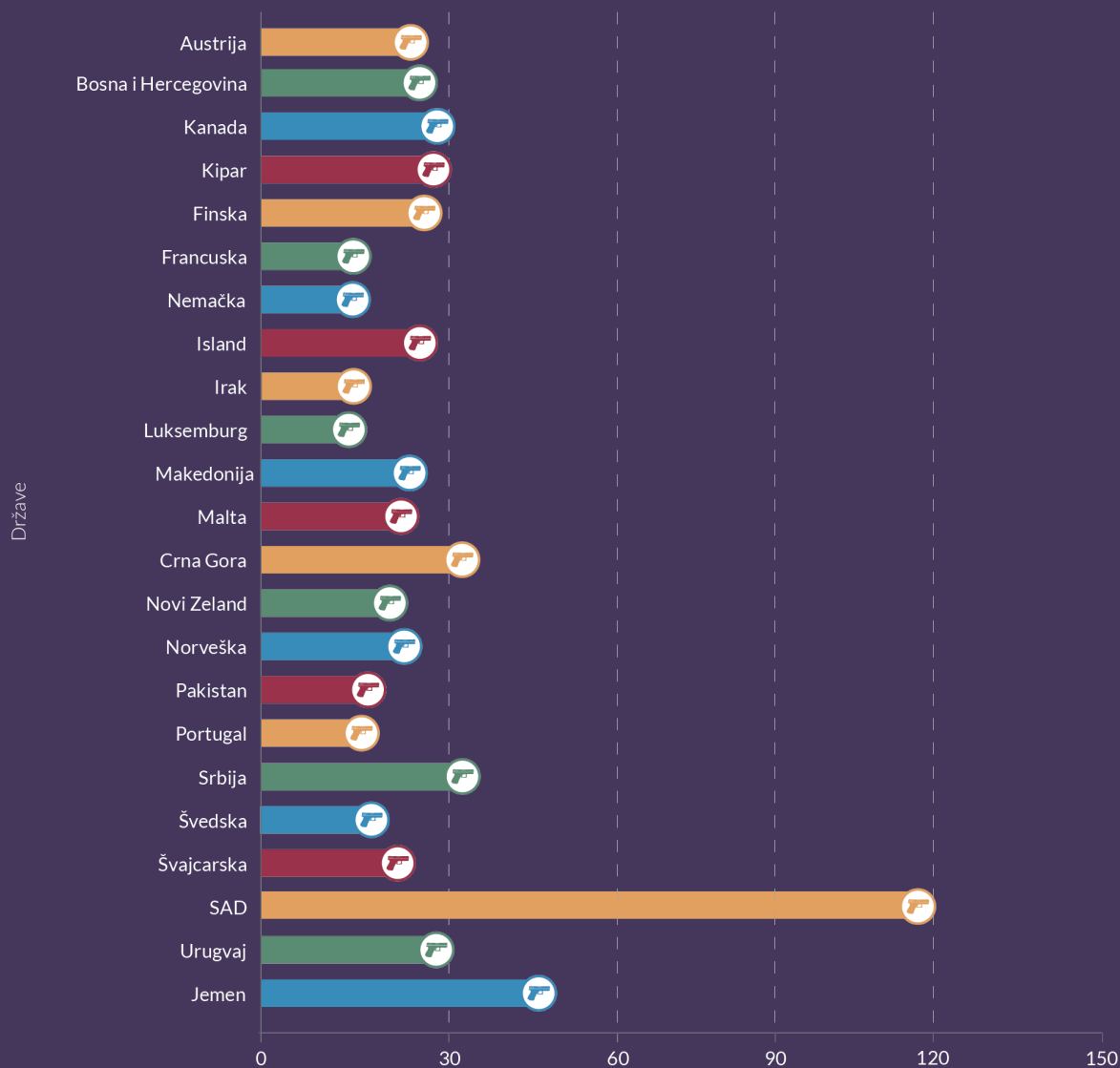
Jugoistočna Evropa je preplavljena oružjem zaostalim iz ratova u Jugoslaviji, uključujući i i oružje uvezeno tokom devedesetih godina, kao i oružje koje je ostavila iza sebe JNA, kao i oružje korišćeno na Kosovu 1999. godine odnosno u Severnoj Makedoniji 2001. godine. Oružje je takođe pljačkano iz magacina tokom građanskih nemira u Albaniji 1997. godine. Prema konzervativnim procenama UN-a i Europola, kao i regionalnih eksperata, u šest zemalja Zapadnog Balkana i Hrvatskoj postoji više od tri miliona komada nelegalnog oružja.³ To je u proseku 30 komada (legalnog i ilegalnog oružja) na 100 stanovnika.⁴

Istraživanje o malokalibarskom oružju u Ženevi pokazuje da su tokom 2017. godine Crna Gora i Srbija, svaka sa 39,1 komadom oružja na 100 stanovnika, zauzele treće mesto u svetu i prvo u Evropi po broju komada vatrenog oružja u posedu civilnog stanovništva. Ostale zemlje Zapadnog Balkana takođe su visoko na listi: Bosna i Hercegovina zauzima peto mesto u Evropi i deveto u svetu (31,2 komada na 100 stanovnika); Severna

Zalihe vatrenog oružja zaplenjene u Valoni, Albanija, avgust 1997.

© Alain Nogues/Sygma/via Getty Images

SLIKA 1 Procenjena stopa posedovanja civilnog oružja u 25 najviše rangiranih zemalja i teritorija, 2017 (komadi vatrenog oružja na 100 stanovnika)

IZVOR: Aaron Karp, Procena globalnog broja posedovanja oružja od strane civila, Istraživanje malokalibarskog oružja, jun 2018, www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/T-Briefing-Papers/SAS-BP-Civilian-Firearms-Numbers.pdf.

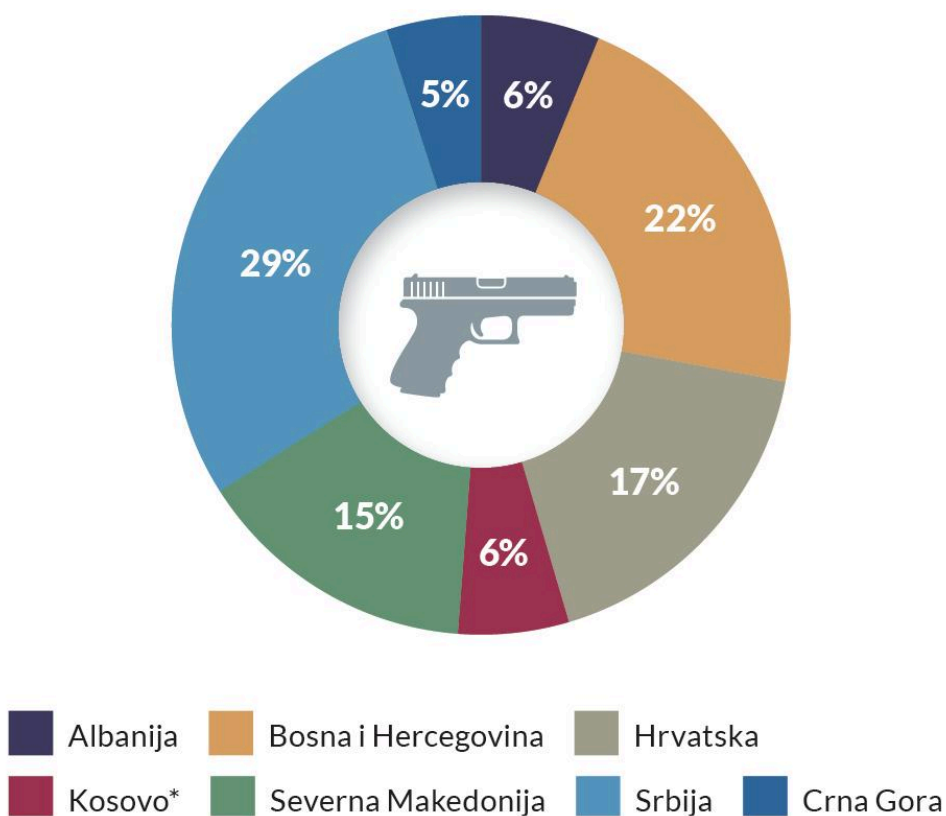
Makedonija je sedma u Evropi i 13. u svetu sa 29,8 na 100 stanovnika; Kosovo se nalazi na 11. mestu u Evropi sa 23,9 na 100 stanovnika i na 16. mestu u svetu.⁵

Skoro sve vrste malokalibarskog oružja i vojnog naoružanja mogu se nabaviti na Zapadnom Balkanu i Hrvatskoj, pa čak i protivtenkovsko oružje, eksplozivi,

minobacači, ručni raketni bacači i laki protivavionski topovi.

Šverc, upotreba i cena ilegalnog oružja

Najveći deo ovog oružja je sakriven kod ljudi u kućama, na crnom tržištu ili je u posedu kriminalaca. Od 2015. godine, u nizu atentata povezanih s ratom između kriminalnih grupa u Crnoj Gori ubijeno je na desetine

Država	Procenjeni broj komada ilegalnog oružja
Albanija	210.000 ⁶
Bosna i Hercegovina	750.000 ⁷
Hrvatska	600.000 ⁸
Kosovo*	200.000 ⁹
Crna Gora	170.000 ¹⁰
Severna Makedonija	500.000
Srbija	1.000.000 ¹¹

SLIKA 2 Procenjeni broj komada nezakonitog oružja u balkanskim zemljama

*Napomena: Navođenje Kosova ne dovodi u pitanje stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti UN i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.

IZVOR: Istraživanje malokalibarskog oružja, Posedovanje vatrenog oružja od strane civila, 2017, http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/Weapons_and_Markets/Tools/Firearms_holdings/SAS-BP-Civilian-held-firearms-annexe.pdf

ljudi u incidentima u kojima je korišćeno automatsko oružje ili plastični eksploziv.

Prosečna cena oružja u zemljama Zapadnog Balkana kreće se od 10 € za ručnu granatu do 150 € – 400 € za pištolj.¹² Poluautomatske puške koštaju između 150 € i 300 €, dok su automatske puške oko 200 € do 400 €.

Eksploziv sa Zapadnog Balkana takođe se može naći na crnom tržištu: plastični eksploziv C4 košta između 1.500 € i 4.000 € po kilogramu. Do 1991. godine samo su četiri zemlje na svetu, uključujući Jugoslaviju, proizvodile ovu vrstu eksploziva. Proizveden je u vojnoj fabrici u Beranama (današnja Crna Gora). Kriminalci u Crnoj Gori i Srbiji naširoko koriste plastični eksploziv, posebno za dizanje u vazduh vozila, 13. septembra 2020. ova vrsta eksploziva je navodno korišćena za dizanje u vazduh automobila u Beogradu.

Što se tiče šverca ilegalnog oružja, kriminalci sa Zapadnog Balkana su dobro povezani sa trgovcima oružjem iz Hrvatske i Slovenije, gde je bilo nekoliko velikih zaplana oružja.¹³ Ilegalno oružje švercuju mreže organizovanog kriminala širom Evrope, obično uključuju grupe koje se bave nezakonitom trgovinom druge robe (poput droge). U nekim slučajevima se oružje trampa za drogu. Oružje sa Zapadnog Balkana pronađeno je u: Austriji, Francuskoj, Nemačkoj, Italiji, Holandiji, Španiji, Švedskoj i Velikoj Britaniji.¹⁴ Nešto od ovog oružja koriste kriminalne grupe; drugo završava u rukama terorista.

Britanska nacionalna agencija za kriminal upozorila je da će se broj komada ilegalnog oružja u Velikoj Britaniji i dalje povećavati; oružje sa Zapadnog Balkana prednjači na ilegalnom tržištu.¹⁵ Agenciju brine da bi neko od nedozvoljenog oružja sa Zapadnog Balkana moglo biti korišćeno u terorističkim napadima.

U Švedskoj je u porastu broj ubistava povezanih sa organizovanim kriminalnim grupama koje koriste ilegalno oružje sa Zapadnog Balkana.¹⁶ Kupci ilegalnog oružja su članovi organizovanih kriminalnih grupa i bandi. U ovoj inače mirnoj zemlji zabeleženo je 320 incidenata i 42 smrtna slučaja u 2019. godini zbog oružanog nasilja,¹⁷ uključujući šokantan broj slučajeva kada su korišćene ručne bombe M-75, proizvedene u Jugoslaviji. One se mogu kupiti za svega 100 kruna (9,60 €).¹⁸

Prema francuskoj policiji, teroristi koji su učestvovali u napadima u Parizu u januaru i novembru 2015. godine, uključujući masakr u koncertnoj dvorani Bataklan, koristili

su nedozvoljeno oružje sa Zapadnog Balkana.¹⁹ Takođe, postoje izveštaji o oružju proizvedenom na Balkanu koje je završilo na ratom zahvaćenim područjima Sirije.²⁰

Motorciklističke bande su takođe uključene u nezakonitu trgovinu oružjem sa Zapadnog Balkana. Kontakti koji su prethodno trgovali narkoticima i ljudima sada švercuju oružje. Ozloglašena braća Ćulum, koja su bila aktivna u koja su bila aktivna u bajkerskoj bandi - moto bandi United Tribune, izgleda da operišu izvan Bosne i Hercegovine pošto su proterani iz Nemačke jer su predstavljali pretnju nacionalnoj bezbednosti. United Tribune, izgleda da operišu izvan Bosne i Hercegovine pošto su proterani iz Nemačke jer su predstavljali pretnju nacionalnoj bezbednosti.²¹ Oni su, navodno, umešani u trgovinu narkoticima i oružjem u Nemačkoj, Austriji i Švajcarskoj.²² Priča se da druge grupe, kao što su Bandidos koji imaju sedište u Geteborgu, šire svoje kontakte na Balkanu.²³ Najpopularnija ruta za trgovinu oružjem za Zapadnu Evropu je Balkanska ruta.

EU je prepoznala problem ilegalnog oružja na Zapadnom Balkanu i uključena je u zajedničke programe sa regionalnim vladama. Francuska i Nemačka su 2017. pokrenule inicijativu za suzbijanje šverca vatrenog oružja na Zapadnom Balkanu, sa akcionim planom do 2024.²⁴ S obzirom na to da je deo Berlinskog procesa, mapa puta za održivo rešenje ilegalnog posedovanja, zloupotrebe i trgovine malokalibarskim i lakim oružjem i municijom u regionu usvojena je na samitu za Zapadni Balkan u Londonu jula 2018. godine.²⁵ S obzirom na broj komada oružja koji je u opticaju, potrebna je hitna akcija kako bi se smanjio rizik od toga da ovo oružje dospe u ruke kriminalaca i terorista.

Ručna bomba M-75 i kanister

© WikiCommons

Napomene

- 1 Europol, 166 uhapšenih u međunarodnoj akciji protiv kriminala u Jugoistočnoj Evropi, 30. septembar 2020, <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/166-arrested-in-international-crackdown-against-crime-in-southeast-europe>.
- 2 Evropski Zapadni Balkan, Ministar inostranih poslova Francuske: Malokalibarsko oružje sa Zapadnog Balkana je pretnja po evropsku bezbednost, 11 decembar 2018, www.europeanwesternbalkans.com/2018/12/11/french-foreign-minister-small-arms-western-balkans-threat-european-security/.
- 3 Ted Leggett, Kriminal i njegov uticaj na Balkan i pogođene zemlje, UNODC, Mart 2008, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Balkan_study.pdf.
- 4 Aaron Karp, Procena ukupnog broja komada vatrenog oružja u posedu civila, Izveštaj istraživanja malokalibarskog oružja, jun 2018, www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/T-Briefing-Papers/SAS-BP-Civilian-Firearms-Numbers.pdf.
- 5 Ibid.
- 6 Za ovaj broj vidi: <https://www.politico.eu/article/the-european-nation-with-a-deadlier-gun-culture-than-the-us-albania/>.
- 7 750.000 komada oružja u BiH, https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/presscenter/articles/2015/03/07/arms-control-exchange-bosnia-and-herzegovina-and-argentina.html#:~:text=Small%20arms%20are%20also%20problematic,1990s%2C%20are%20still%20in%20circulation.
- 8 Vidi <https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/forum/vec-imamo-500-000-komada-ilegalnog-naoružanja-a-sada-ce-se-taj-broj-i-povecati-461630>.
- 9 UN Razvojni program tvrdi da ima 260.000 komada naoružanja; vidi https://www.undp.org/content/dam/kosovo/docs/KSSP/KSSP%20Brochure_Final%20ENG%20sz.pdf.
- 10 Vlast tvrdi da ima 900.000; vidi <https://www.rs.undp.org/content/serbia/en/home/presscenter/articles/2016/07/14/there-is-a-clear-correlation-between-illicit-firearms-and-violence.html>.
- 11 Izveštaj o istraživanju malokalibarskog naoružanja 141 464, http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/Weapons_and_Markets/Tools/Firearms_holdings/SAS-BP-Civilian-held-firearms-annexe.pdf.
- 12 Informacije o cenama različitih vrsta oružja se zasnivaju na pouzdanim podacima s kriminalnih tržišta, kao i iz policijskih i sudskih dokumenata.
- 13 Europol, Policijske racije u Hrvatskoj u cilju prekidanja lanca šverca oružja, 20. jun 2018, www.europol.europa.eu/newsroom/news/police-raids-addresses-across-croatia-to-break-arms-trafficking-network.
- 14 Europol, Nelegalna trgovina oružjem, www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/illicit-firearms-trafficking.
- 15 Charles Hymas, Bande kupuju replike pištolja putem interneta pre nego što ih uvezu u Veliku Britaniju usred porasta vatrenog oružja za iznuđivanje droge, The Telegraph, 14. april 2020, www.telegraph.co.uk/politics/2020/04/14/gangs-buy-blank-firing-guns-online-importing-uk-amid-rise-firearms.
- 16 Lee Roden, Zašto švedske bande koriste ručne granate (i šta država radi povodom toga), The Local SE, 28. februar 2018, www.thelocal.se/20180228/why-sweden-is-battling-hand-grenades-and-illegal-weapons.
- 17 Paulina Neuding, Nasilni kriminal u Švedskoj raste. Kada će političari da reaguju?, The Spectator, 29. decembar 2018, www.spectator.co.uk/article/violent-crime-in-sweden-is-soaring-when-will-politicians-act-; vidi takođe: Veliki gradovi u Švedskoj beleže pad brojeva pucnjava, The Local SE, 7. januar 2020, www.thelocal.se/20200107/fewer-shootings-in-swedens-big-cities-in-2019.
- 18 Karis Hustad, Švedska ima problem s ručnim granatama a evo i zašto, Euronews, 11. april 2018, www.euronews.com/2018/04/10/sweden-has-a-problem-with-hand-grenades-and-here-s-why. U istraživanju koje je u toku interinstitucionalni tim kriminologa i istraživača je popisao 78 slučajeva eksplozija ručnih granata između 2010. i 2017, s tim da se polovina slučajeva desila u 2016. godini. Vidi: *Kriminologiska funderingar, Förtydligande om internationell jämförelse av handgranatsdetonationer*, 11. septembar 2017, www.mgerell.blogspot.com/2017/09/fortydligande-om-internationell.html.
- 19 Jasmina Rose, Islamski teroristi opskrbljuju se oružjem s Balkana, Deutsche Welle, 4. februar 2020, <https://www.dw.com/hr/islamski-teroristi-opskrbljuju-se-oružjem-s-balkana/a-52244446>.
- 20 L. T., *Trogodišnje terensko istraživanje: Hrvatske rakete u rukama boraca Islamske države*, Novi list, 15. decembar 2017, www.novillist.hr/Vijesti/Hrvatska/Trogodisnje-terensko-istrazivanje-Hrvatske-rakete-u-rukama-boraca-Islamske-drzave/.
- 21 Član moto bande: *Postali smo prejaki pa su hteli da nas sklone!*, Kurir, 7. januar 2014, <https://www.kurir.rs/planeta/1168173/clan-moto-bande-postali-smo-prejaki-pa-su-hteli-da-nas-sklone>.
- 22 Višnja Kragić Mahmutović, *Na čelu opasne bande: Braća Ćulum su državna opasnost*, 24 sata, 24. april 2019, www.24sata.hr/news/na-celu-opasne-bande-braca-culum-su-drzavna-opasnost-626082.
- 23 Claes Petersson and Daniel Olsson, *De leder MC-gängen där du bor – här är listan*, 28. december 2016, Expressen, www.expressen.se/nyheter/de-leder-mc-gangen-dar-du-bor-har-ar-listan/.
- 24 Savet Evropske Unije, Odluka saveta (CFSP) 2019/2111 kao podrška SEESAC razoružanju i kontroli naoružanja u Jugozapadnoj Evropi, smanjivanje rizika od nelegalnog malokalibarskog i lakog naoružanja i pripadajuće municije, 10. decembar 2019, www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019D2111&from=EN.
- 25 Mapa puta za održivo rešenje za nezakonito držanje, zloupotrebu i trgovinu malokalibarskim i lakim naoružanjem (SALW) i pripadajućom municijom na Zapadnom Balkanu do 2024, SEESAC, 27. septembar 2019, www.seesac.org/ff/docs/publications-salw-control-roadmap/Regional-Roadmap-for-a-sustainable-solution-to-the.pdf.

Organizovani kriminal viđen kroz rodnu prizmu.

„Radili smo 45 dana, sušili, čistili i pakovali kanabis koji je trebalo da bude poslat za Italiju sa obala Kurbina. Bilo je naporno, ali zadovoljavajuće iskustvo. Za osam sati bili smo plaćeni 2.000 leka (16 €); ako radiš 10 sati, mogao si da zaradiš 2.500 leka (19 €). Sa novcem koji sam zaradila kupila sam odeću i udžbenike za moje troje dece.“¹

„Šteta je da u godinu dana ovakav posao ne traje više od 40 dana. Ja i suprug smo nezaposleni i kad bismo češće radili ovde više bi nam se isplatilo.“²

Dve žene koje su učestvovalе u uzgajanju kanabisa u Albaniji, ispričale su nam svoje priče, i omogućile da steknemo uvid u ulogu koju žene imaju u ovoj nezakonitoj delatnosti. Izveštaji o ženama koje su angažovane da uzgajaju kanabis u Albaniji datiraju još od početka devedesetih godina, kada su sadile kanabis u svojim baštama.³ Od tada, veruje se da žene igraju glavnu ulogu u ovoj industriji, specijalizovale su se uglavnom za postupak čišćenja kanabisa.

Slučajevi su retki, ali žene su, pored toga, bile i na višim položajima u kriminalnim grupama u regionu. Naime, 22. septembra 2020. godine u Španiji je uhapšena Srпкиnja na čelu međunarodne grupe za trgovinu kanabisom, zajedno sa još 30 članova te grupe (uglavnom iz Srbije i Hrvatske i UK), neki od njih su već u krivičnoj evidenciji u Srbiji i za njima su bile raspisane poternice.⁴ Pored toga, zaplenjeno je 12.600 strukova, 190 kg prerađenih pupoljaka i 50.000 € u gotovom novcu.⁵ Mreža je imala više od desetak zatvorenih objekata za uzgoj u blizini Barselone, opremljenih tehnologijom brzog gajenja. Distribucija njihovog proizvoda se vršila po Kataloniji. Prema izjavama španskih organa, ovo je bila najvažnija kriminalna organizacija koja se bavila trgovinom kanabisom i koja je raskrinkana ove godine.⁶

Sve je veći broj globalnih studija koje analiziraju ulogu žena u organizovanim kriminalnim grupama širom sveta, gledaju kako na njihovu ulogu žrtve tako i na ulogu učinioca.⁷ Kreatori politike, takođe, sve više prepoznaju

Albanka sa strukovima zaplenjene marihuane nakon policijske racije u mestu Lazarat, Albanija, jun 2014

© Gent Shkullaku/AFP via Getty Images

ulogu pola u oblikovanju ranjivosti pojedinaca u odnosu na organizovani kriminal. Na Zapadnom Balkanu, međutim, veza između roda i organizovanog kriminala i dalje je nedovoljno ispitana. Malo izveštaja vezanih za region obraća pažnju na ulogu žena u organizovanom kriminalu, a još manje posmatra rodnu percepciju vezano za organizovani kriminal, pa čak i to da li rod utiče na to zašto i kako se ljudi vrbuju.⁸

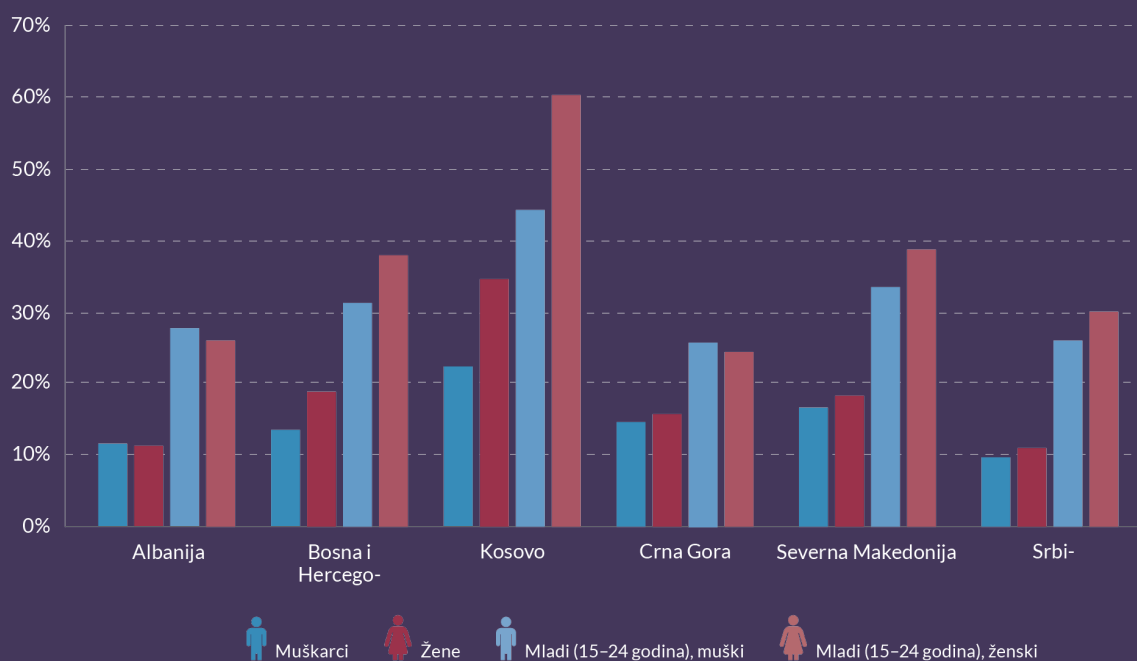
Socio-ekonomski faktori svakako igraju ulogu u smislu povećanja ranjivosti na organizovani kriminal. Na primer, 49 osoba (muškaraca i žena), intervjuisanih za nedavnu studiju, jednoglasno je identifikovalo ekonomske teškoće kao razlog za svoje učešće u ilegalnom uzgajanju kanabisa.⁹ Ali, iako su socio-ekonomski faktori u velikoj meri prepoznati, manje su koncentrisani na to kako žene mogu biti drugačije pogođene, i šta nam ovo govori o tome kako je muška i ženska ranjivost na organizovani kriminal oblikovana.

Mnogobrojni vodeći pokazatelji otkrivaju da se na Zapadnom Balkanu žene suočavaju s još većim ekonomskim teškoćama nego muškarci. Ali, iako su

socio-ekonomski faktori u velikoj meri prepoznati, manje su koncentrisani na to kako žene mogu biti drugačije pogođene, i to nam govori o tome kako je oblikovana muška i ženska ranjivost na organizovani kriminal.

U 2019. godini, takođe je primećena razlika u plaćenosti na osnovu roda od prosečnih 10% u Albaniji, 13,9% u Crnoj Gori i oko 12% u Severnoj Makedoniji. Iste godine, u Srbiji, prosečna mesečna plata za žene je bila 30 € niža od plate muškarca.¹⁰

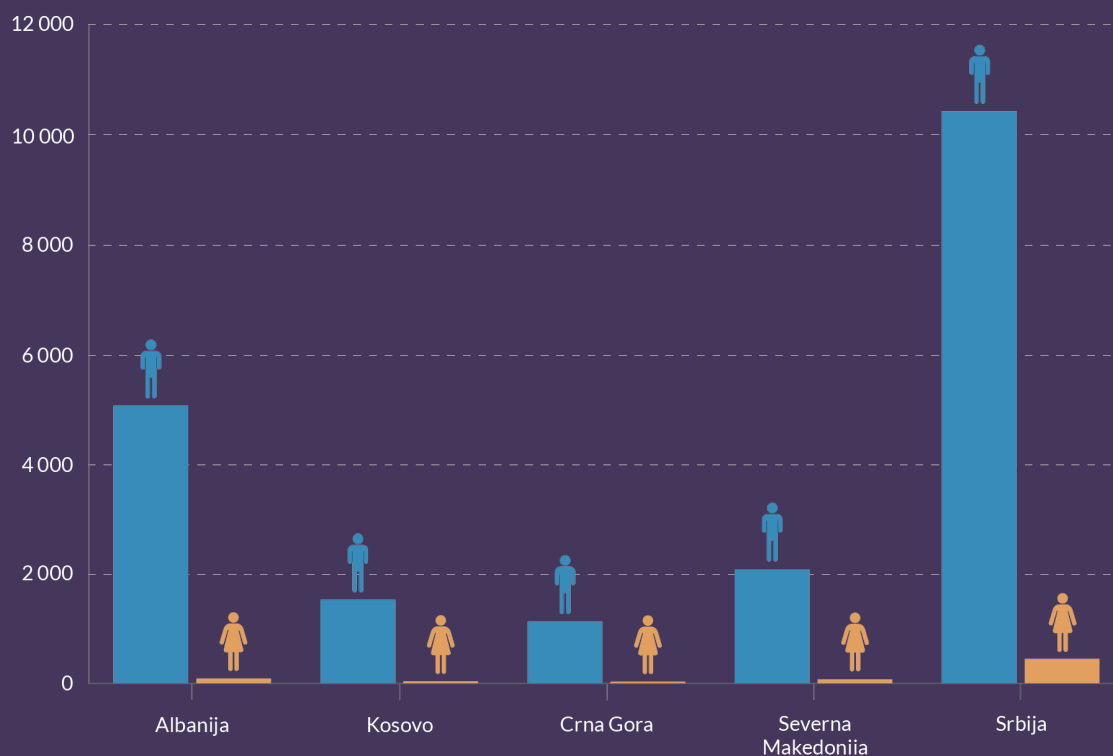
Da su ekonomske teškoće značajan faktor koji gura ljude ka organizovanom kriminalu kao izvoru prihoda, zatvori na Zapadnom Balkanu bi verovatno bili puni žena. Međutim, to nije slučaj. Kao što se vidi na slici 4, koja daje pregled zatvoreničke strukture zemalja Zapadnog Balkana u 2019. godini, broj žena iza rešetaka je vrlo mali procenat od ukupnog broja zatvorenika. Na kraju 2019. godine, 4,1% ili manje ukupne zatvoreničke populacije širom Zapadnog Balkana bile su žene.¹¹ Pored toga, mnoge od ovih osuđujućih presuda su donete za sitan kriminal (prevare i krađe), a ne za dela organizovanog kriminala. Od 2015. godine, broj žena osuđenih za krivična dela vezana za

SLIKA 3 Podaci o nezaposlenosti u zemljama zapadnobalkanske šestorke, 2019

IZVOR: Svetska banka, World Bank open data, <https://data.worldbank.org/>

BROJ ZATVORENIKA (MUŠKARCI I ŽENE) NA ZAPADNOM BALKANU

SLIKA 4 Zatvorska populacija na Zapadnom Balkanu, 2019.

IZVOR: M Aebi i M Tiago, Zatvorenička populacija, SPACE I – 2019, Savet Evrope, https://wp.unil.ch/space/files/2020/04/200405_FinalReport_SPACE_I_2019.pdf; Popravni zavodi Kosova, Statistika, <https://shkk.rks-gov.net>

narkotike u Albaniji je porastao, i tu su uključene presude za zloupotrebu opojnih supstanci i radnje vezane za organizovani kriminal.¹²

Takođe i zvanične statistike ukazuju da je uloga žena ograničena: podaci srpskog Ministarstva unutrašnjih poslova za 2019. godinu pokazuju da je skoro 95% članova zločinačkih podaci Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije udruženja organizovanog kriminala u Srbiji muškog pola.¹³

Iako ovo ukazuje da je organizovani kriminal na Zapadnom Balkanu muški svet, ključno je prepoznati da rodna percepcija oblikuje ne samo ulogu koju pojedinci igraju u organizovanom kriminalu već i reakcije snaga zakona i obrasce kazne. Zatvoreničke populacije i zvanične statistike mogu dati iskrivljenu predstavu kriminalnog miljea Zapadnog Balkana.

Jasno je, ipak, da su na Zapadnom Balkanu kriminal i muževnost usko povezani. Pridruživanje kriminalnoj grupi može biti privlačno za neke mladiće koji se osećaju osnaženima i postižu status i bogatstvo koji su im drugačije u njihovoj zajednici nedostižni. Prikaz zločina, koji se širi i deli na društvenim mrežama i u popularnoj kulturi, često prikazuje člana bande kao žilavog, nezavisnog i moćnog mladića koji je postao uspešan u svojoj zajednici ili u inostranstvu, koga poštuju ili ga se plaše u lokalnoj zajednici i predstavlja mogući uzor koji će mladi ljudi slediti.¹⁴

S druge strane, u regionu se tradicionalno smatra da se žene brinu o porodici. Zato ovaj koncept predviđa da žene igraju ograničenu ulogu, pomažući svojim muškarcima ili baveći se organizovanim kriminalom kroz nenasilno delovanje ili pružanje podrške.

Mladi albanski članovi bande razmeću se materijalnim statusnim simbolima.

Izvor: društvene mreže

Ove zakulisne uloge ređe su u centru pažnje napora agencija za sprovođenje zakona. U stvari, uloge u kojima se žene češće nađu u mrežama organizovanog kriminala, zajedno s rodnom percepcijom kriminaliteta od strane organa za sprovođenje zakona, mogu značiti da su žene nedovoljno zastupljene u statistikama o organizovanom kriminalu.

Ograničeno bavljenje ulogom koju rod igra u organizovanom kriminalu i malobrojni dostupni rodno-

osetljivi podaci na Zapadnom Balkanu otežavaju mogućnost da se precizno proceni uloga žena i upletenost u kriminalne grupe. Ali posmatranje organizovanog kriminala kroz rodnu prizmu pomaže ne samo boljem razumevanju neformalnih pravila i rituala koji oblikuju rodno ograničene uloge muškaraca i žena već takođe može doprineti osmišljavanju odgovarajućih mera suprotstavljanja koje mogu promeniti stavove, predstave i ponašanje i ojačati otpornost zajednice.

Napomene

- 1 Intervju sa ženom iz mesta Zheje koja učestvuje u odgajanju kanabisa, mart 2020.
- 2 Intervju sa ženom iz mesta Poro koja učestvuje u odgajanju kanabisa, 18. januar 2020.
- 3 Intervju sa ženom iz mesta Bolene, koja je nekada učestvovala u odgajanju kanabisa, februar 2020.
- 4 ATV, *Srpkinja na čelu narko-bande: Hapšenje u Španiji, pokrenuta policijska akcija*, 8. septembar 2020, ATV, <https://www.atvbl.com/vijesti/svijet/srpkinja-na-celu-narko-bande-hapšenje-u-spaniji-pokrenuta-policijska-akcija-28-9>.
- 5 Mondo, *OPASNE SRPKINJE: Nekoliko žena iz Srbije bile na čelu narko-mafije! Za jednom su posebno tragali!*, 5. oktobar 2020, <https://mondo.me/Info/EX-YU/amp/a876698/Srpkinje-na-celu-narko-bandi-sverc-droga.html>.
- 6 Enrique Figueredo, *Pala je banda dilerka marihuane iz mesta Valls zbog Srpkinje koja je upravo dobila bebu*, 22. septembar 2020, La Vanguardia, <https://www.lavanguardia.com/sucesos/20200922/483625919108/barcelona-tarragona-marihuana-guardia-civil-valls-mujer-serbia.html>.
- 7 Europol, *Kriminal nema rod: poznajte evropske najtraženije ženske begunce od pravde*, Europol, 18. oktobar 2019, <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/crime-has-no-gender-meet-europe%E2%80%99s-most-wanted-female-fugitives>.
- 8 Ovaj članak prepoznaje rod kao ne-binarni i razume da će članovi LGBTQI zajednice takođe doživeti i reagovati različito na organizovani kriminal.
- 9 Fatjona Mejdini, *Uzgajanje kanabisa u Albaniji*. Procena, 2020 (neobjavljeno).
- 10 Statistički zavod Republike Srbije, *Prosečne plate i zarade, po regionima, nivoi kvalifikacije i pol*, <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/2403040509?languageCode=en-US>; Centar za istraživačko novinarstvo u Crnoj Gori, *NEJEDNAKE PLATE ŽENAMA U ODNOSU NA MUŠKARCE: Diskriminacija i po novčaniku*, 1. mart 2020, <http://www.cin-cg.me/nejednake-plate-zenama-u-odnosu-na-muskarce-diskriminacija-i-po-novcaniku/>; Radio MOF, *Родов јаз во плати во Македонија*, 10 April 2018, <https://www.radiomof.mk/infografik-rodov-jaz-vo-plati-vo-makedonija/>; INSTAT, *Žene i muškarci u Albaniji 2020*, 2020, <http://www.instat.gov.al/en/themes/demography-and-social-indicators/gender-equality/publication/2020/women-and-men-in-albanian-2020/>.

- 11 Procenat ženskih zatvorenica: 1,7% (86) od svih zatvorenika u Albaniji je ženskog pola; 2,2% (35) na Kosovu; 2,6% (30) u Crnoj Gori; 3,3% (70) u Severnoj Makedoniji i 4,1% (441) u Srbiji. Nema raspoloživih konkretnih podataka za Bosnu i Hercegovinu, gde se procenjuje da žene čine 3%–10% ukupne zatvoreničke populacije. Vidi: M Aebi i M Tiago, SPACE I – 2019, Savet Evrope godišnja krivična statistika: zatvorenička populacija, https://wp.unil.ch/space/files/2020/04/200405_FinalReport_SPACE_I_2019.pdf; Kosovski popravni zavod, Statistika, <https://shkk.rks-gov.net>; *Ženski zatvori u BiH imaju problema s kapacitetom*, Zenit, 11. novembar 2019, <https://www.zenit.ba/zenski-zatvori-u-bih-imaju-problema-s-kapacitetom/>. INSTAT, Učinioci po krivičnim delima i polu, Generalni direktorat Zatvora, <http://instat.gov.al/en/themes/demography-and-social-indicators/crimes-and-criminal-justice/#tab2>.
- 12 Podaci predstavljeni na sastanku Radne grupe Nacionalne konvencije o poglavlju 24 EU i Pregovaračke grupe Vlade Srbije za pravdu, slobodu i bezbednost, Beograd, 18. februara 2020.
- 13 *Mladi kriminalci u Srbiji su zvezde Instagrama, a evo ko je najviše kriv za to*, *Telegraf*, 24. jul 2019, https://www.telegraf.rs/amp/zivot-i-stil/porodica-zivot-i-stil/3085559-mladi-kriminalci-u-srbiji-su-zvezde-instagram-a-roditelji-su-i-te-kako-krivi-sto-ih-deca-oboavaju?fbclid=IwAR2IZWnzJdCE6BhZh3-_SNUpeA1wxWsuH79JEmFwBB2rhYyR6QReMmiVTzg. Vidi takođe: Marcello Ravveduto, *Dečja banda*, Google generacija Gomore, *Questione Giustizia*, 14. januar 2017, https://www.questionegiustizia.it/articolo/la-paranza-dei-bambini-la-google-generation-di-gomorra_14-01-2017.php.
- 14 Samantha Subramanian, U kompleksu makedonskih lažnih vesti, *Wired*, 15. februar 2017, <https://www.wired.com/2017/02/veles-macedonia-fake-news/>.

Fišing u Severnoj Makedoniji.

Severna Makedonija je 2016. godine postala poznata kada je otkriveno da protramповske i antiklintonovske veb-stranice, poreklom iz malog grada Velesa šire lažne vesti preuzete s desetina drugih veb-stranica tokom predsedničkih izbora u SAD.¹ Izgleda da se problem obrnuo otad, pošto su severnomakedonske institucije i firme postale žrtve sajber napada.²

Digitalizacija je otvorila nove mogućnosti, ali je donela i velike rizike. Kako sve više ljudi kupuje, vrši bankarske transakcije i komunicira putem Interneta, kriminalci koriste prednost transakcija u sajber prostoru i krađu novac i identitete.³ Jedna od najrasprostranjenijih vrsta internet prevara je poznata kao tzv. fišing.

Fišing je tehnika socijalnog inženjeringa koja se koristi za krađu podataka ili prevaru. Ona se vrši slanjem lažnih oglasa putem lažnih veb-sajtova korisnicima. Oglasi obično sadrže promocije prodaje razne robe, uključujući, npr. uređaje ili vozila po primamljivo niskim cenama. Na taj način se potencijalne žrtve namame da podele osetljive informacije, kao što su lični podaci, korisnička imena i lozinke, kao i podaci o platnim karticama i bankama. Nedavni slučajevi u Severnoj Makedoniji pokazuju kako ovi kriminalci deluju i koji je njihov uticaj na mala i srednja preduzeća.

Kao što pokazuje sledeći primer, URL adresa na snimku ekrana je lažna: umesto „facebook“ u URL-u ona glasi „fakebook“. Kada korisnik/korisnica klikne na vezu,

njegov ili njen računar se zarazi zlonamernim softverom koji dozvoljava da bude kontrolisan od strane hakera.

U Severnoj Makedoniji nedavni niz slučajeva sajber kriminala ističe ranjivosti. Mala i srednja preduzeća sve više prelaze na internet kako bi privukli više kupaca i vršili transakcije između firmi. Ovaj trend se ubrzao tokom krize COVID-19. Međutim, mnoge od ovih firmi nemaju posebna odeljenja koja se bave informatikom ili bezbednošću, a koja bi mogla da smanje rizike sajber bezbednosti, a pored toga ne upozoravaju ili ne obučavaju dovoljno svoje zaposlene o takvim pretnjama.

Nacionalni centar za odgovor na računarske incidente u Severnoj Makedoniji izveštava da su tokom 2020. godine – posebno od izbijanja pandemije – otkrili rastući trend fišing kampanja koje su za žrtve birale korisnike, uključujući firme.⁴ Internet prevara u Severnoj Makedoniji uglavnom se odnosi na ilegalno presretanje poslovne komunikacije putem elektronske pošte između firmi u zemlji i njihovih poslovnih partnera u inostranstvu.⁵ Učinioci se pretvaraju da predstavljaju inostranu firmu i daju bankovni račun za uplatu. Na taj način, legitimna uplata firme iz Severne Makedonije stranom poslovnom partneru preusmerava se na račun koji kontrolišu kriminalci. Te kriminalce je teško otkriti, jer često menjaju servere koji se koriste za presretanje elektronske pošte i bankovne račune na koje se novac uplaćuje.⁶

Example 1: Customer receive e-mail

Dear customer!

In order to continue our cooperation, we would like to offer you a new collection for the summer of 2020.

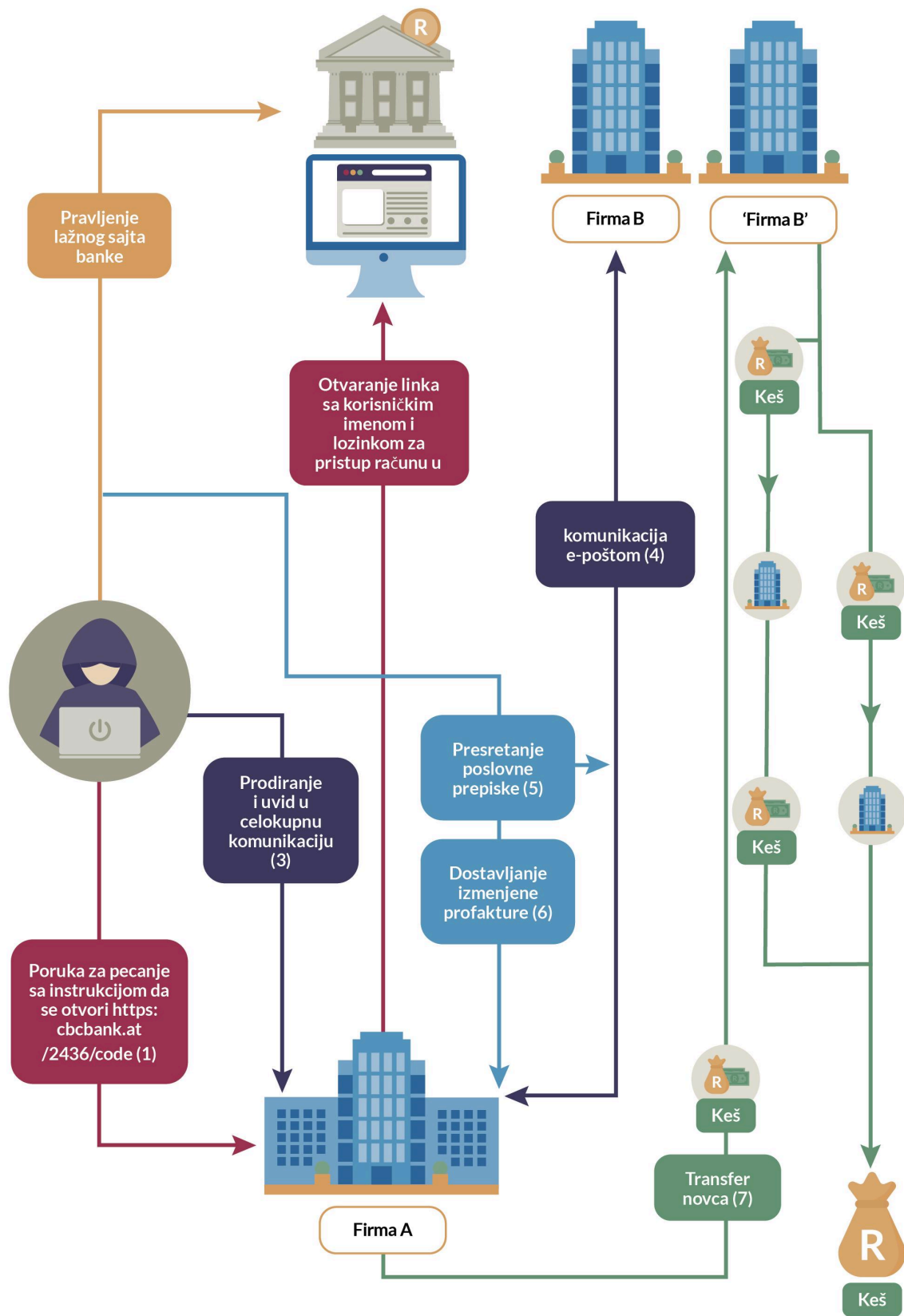
On the following link, you can find our new catalog for 2020:

<http://fakebook.com/catalog2020>

Regards

Facebook team!

Snimak ekrana fišing oglasa, Severna Makedonija

SLIKA 5 Tipične faze u fišing napadu i presretanje komunikacije elektronskom poštom.

Prema severnomakedonskoj policiji, ova vrsta prevare nanela je štetu lokalnoj ekonomiji u vrednosti od nekoliko stotina hiljada evra.⁷

Dva slučaja iz grada Gostivara ilustruju problem. U prvom je haker uspeo da prodre u softverski sistem firme u Gostivaru, presrećući komunikaciju elektronskom poštom između firme i njenih poslovnih partnera. U martu 2016. godine čovek iz Češke predstavio se firmi u Gostivaru kao vlasnik firme u Švajcarskoj. Poslao je poruku elektronskom poštom vlasniku firme u Gostivaru, dajući nekoliko poslovnih ponuda na internetu. Firme su razmenile elektronske fakture i komunicirale putem elektronske pošte u vezi s plaćanjem. Severnomakedonska firma je tada dobila poruku elektronskom poštom od švajcarske firme, koju je zapravo poslala lažna firma. U poruci je zatraženo plaćanje prve rate jedne od porudžbina i navedeni su bankarski detalji. Tako je severnomakedonska firma prevarena i prebacila je 3.600 € na pogrešan bankovni račun.⁸

U drugom slučaju, 2017. godine poznata eksport-import firma izbegla je da postane žrtva fišing prevare kada je u poslednjem trenutku otkrila da se podaci o banci poslati elektronskom poštom za isplatu u iznosu od 10.000 € razlikuju od računa koji je prethodno koristio njihov poslovni partner.⁹

Ne samo da se može ispostaviti da je sajber napad preskup za firmu, već može oštetiti i njegovu reputaciju. Vlasnik poznate kompanije u Skoplju izgubio je 100.000 evra kada je haker uspeo da presretne komunikaciju putem elektronske pošte između firme i poslovnog partnera u Srbiji.¹⁰ Vlasnik radije ne objavljuje priču jer bi klijenti i potencijalni kupci mogli da izbegnu poslovanje s firmom za koju se smatra da je neoprezna u smislu unutrašnje kontrole ili da je nebezbedna. Firme, takođe, mogu tužiti kupci čiji su podaci ukradeni hakerskim napadima.

Ni velike kompanije nisu imune na sajber kriminal. U februaru 2020. godine najveći mobilni operater u zemlji, makedonski Telekom, prijavio je hakerski napad na

korisnike mobilnih telefona u mreži T-Mobile. Korisnici su izabrani upadom u bazu podataka, a zatim su napadi izvršeni uglavnom od strane sajber lopova u Estoniji, Litvaniji i Nigeriji.¹¹

Hakerske metode postaju sve sofisticiranije. U jednom slučaju, predstavili su se kao „Policijske snage Republike Makedonije“ koristeći lažni nalog elektronske pošte (kontakts@moi.gov.mk) za slanje elektronske pošte fizičkim i pravnim licima s navedenim predmetom, „Pozvani ste u vezi sa aktuelnom istragom o bankarskoj prevari.“¹² U elektronskoj poruci se kaže: „Obraćamo vam se da bismo vas obavestili da ste pozvani u policiju Republike Makedonije u vezi sa aktuelnom istragom bankarske prevare. Detalji o pozivu nalaze se u priloženom PDF dokumentu“. Hakeri su bili toliko uverljivi jer su dodali logotipe i tekst koji je ličio na tekstove koje koriste zvanični organi Ministarstva unutrašnjih poslova, kao i prilog za koji su tvrdili da je PDF. Ovaj prilog je povezan sa zlonamernom datotekom (mvr-31720.iso) putem URL adrese (<https://nyschool.edu.sg/mvr-3170.iso>). Zlonamerni softver (MSIL / Kryptik.DJ) je otkriven tokom istrage. Nije poznato koliko je firmi zaraženo ovom vrstom zlonamernog softvera, pa se razmere štete još ne mogu proceniti.

Iako sajber kriminal raste na čitavom Zapadnom Balkanu, čini se da je Severna Makedonija nesrazmerno pogođena. Zemlja je navedena u prošim izveštajima FBI-jevog Centra za pritužbe na internet kriminal.¹³ Zaista, broj pritužbi po stanovniku Severnu Makedoniju svrstava na drugo mesto po sajber kriminalu, odmah iza SAD. Severna Makedonija je na prvom mestu po broju krivičnih dela sajber kriminala u odnosu na procenjeni broj korisnika interneta.¹⁴

Incidenti sajber kriminala su u porastu na Zapadnom Balkanu, ne samo zbog sve veće digitalizacije u regionu i sve većeg trenda maloprodaje putem interneta tokom krize COVID-19. Kupci i firme moraju biti pametniji, dok organi za sprovođenje zakona i privatni sektor treba da pojačaju saradnju. Situaciji u Severnoj Makedoniji je potrebna posebna pažnja da bi se rešio prevelik problem.

Napomene

- 1 Bojan Stojkovski, Hakeri otkrili rupe u IT sistemima Severne Makedonije, BIRN, 22. maj 2020, <https://balkaninsight.com/2020/05/22/hackers-expose-gaping-holes-in-north-macedonias-it-systems/>.
- 2 PwC, Borba protiv prevara: Večita borba, PwC's Global Economic Crime and Fraud Survey, 2020, <https://www.pwc.com/fraudsurvey>.
- 3 MKD-CIRT (Agencija za elektronsku komunikaciju), Početna strana: <https://mkd-cirt.mk/>.
- 4 Kanal 5 TB, Бесими: Ќе воведеме систем на паметни финансии, 6. septembar 2020, <https://kanal5.com.mk/besimi-kje-vovedeme-sistem-na-pametni-finansii/a437721>.
- 5 Mnistarstvo unutrašnjih poslova Severne Makedonije, Izveštaj o proceni rizika o organizovanom kriminalu i ozbiljnom kriminalu (2017–2019), 2019, p. 29.

- 6 Vidi <https://mkprogramer.wordpress.com>.
- 7 Svetlana Nikoloska i Marija Gjoseva, Krivično pravo, Kriminološki i Kriminalistički aspekti kompjuterske prevare u Republici Severnoj Makedoniji, *Uticaj velikih sila na bezbednost malih država*, Ohrid, 2019, pp 124–137, <https://fb.uklo.edu.mk/wp-content/uploads/2019/07/2019-tom-2.pdf>.
- 8 Vidi <https://gostivarpress.mk/gostivarski-kompanii-vo-kandhi-na-internet-izmamnitsi/>.
- 9 Intervju s vlasnikom firme koja je bila žrtva hakerskog napada, 18. septembar 2020.
- 10 Alfa, Паника кај корисниците мобилните мрежи – македонски броеви мета на хакерски напад, februar 2020, <https://alfa.mk/panika-kaj-korisnicite-mobilnite-mrezi-makedonski-broevi-meta-na-hakerski-napad/>.
- 11 Vidi: <https://mkd-cirt.mk/2020/07/31/fishing-kampanja-koja-targetira-makedonski-adresi-za-e-poshta-so-lazhno-prestavuvanje-na-isprakjachot-kako-policija-na-republika-makedonija-kontakts-moi-gov-mk/>.
- 12 Centar za pritužbe internet kriminala (IC3), 2013 Izveštaj o internet kriminalu, https://pdf.ic3.gov/2013_IC3Report.pdf.
- 13 Dragi Rashkovski, Vasko Naumovski i Goce Naumovski, Tendencije sajber kriminala i zakoni u Republici Makedoniji, *Evropski časopis o krivičnoj politici i istraživanjima*, 22, 127–151, <https://doi.org/10.1007/s10610-015-9277-7>.
- 14 Dragi Raškovski, Vasko Naumovski i Goce Naumovski, Tendencije i zakonodavstvo u oblasti visokotehnološkog kriminala u Republici Makedoniji, *Evropski žurnal o kriminalističkoj politici i istraživanju*, 22, 127–151, <https://doi.org/10.1007/s10610015-9277-7>.

O rušenju informacionih silosa i nedodirljivima: Balkanska kriminološka mreža.

Dr Ana Marija Getoš Kalac, osnivačica i kopredavajuća Balkanske kriminologije i vanredna profesorka na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zagrebu, govori o jačanju mreža i rušenju informacionih silosa između akademika, civilnog društva, medija i krivičnog pravosuđa Zapadnog Balkana i o ulozi akademske zajednice u borbi protiv korupcije.

Šta možete da nam kažete o Balkanskoj kriminološkoj platformi: zašto je potrebna i šta radi?

Kada sam završila doktorat na Institutu Max Planck na studijama kriminologije, bezbednosti i prava (Frajburg, Nemačka), potražila sam nešto slično na Balkanu. Ali, najveći deo kriminoloških instituta bivše Jugoslavije nije više bio aktivan. Tako sam probala da se povežem sa istomišljenicima u Jugoistočnoj Evropi – kolegama iz moje oblasti kako bismo razmenili ideje i kako bih radila s njima. Takođe sam smatrala da s obzirom da je i organizovani kriminal transnacionalan, potreban nam je i transnacionalan odgovor u istraživačkoj zajednici. Pre oko deset godina počela sam da tražim makar po jedan značajan kontakt u svakoj zemlji Balkana. I tako je Balkanska kriminologija krenula, kao mreža mladih istraživača.

Zajedno smo radili projekte, kao što je mapiranje organizovanog kriminala u regionu, bavili se žrtvama i istraživali stanje u zatvorima. Kad god je to bilo moguće, sretali smo se na konferencijama, radionicama i seminarima. Mislim da je pomoglo to što smo imali drugačiji mentalitet u odnosu na stariju generaciju: nismo toliko bili zainteresovani za skoriju istoriju regiona ili pitanja etničke pripadnosti. Okupili smo se kao naučni radnici, građani, istraživači, tužioci i ljudi iz sektora građanskog društva koji su želeli da uče jedni od drugih.

Kako objašnjavate činjenicu, ili makar doživljaj, da je velika prisutnost organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu, ali skoro da uopšte nema istraživanja o njegovom širenju izvan regiona?

U akademskim krugovima je jak naglasak na objavljivanju. Najveći deo priznatih međunarodnih časopisa iz oblasti kriminologije se objavljuje na engleskom jeziku. Ovo je hendikep za ljude sa Zapadnog Balkana koji ne pišu dobro na engleskom jeziku ili ne mogu da priušte lektora. Tako da čak i ako nekoliko eksperata iz oblasti kriminologije iz regiona ima dobre podatke, oni retko imaju priliku da to i objave. Istraživači van regiona objavljuju, ali često bez svog ličnog empirijskog saznanja ili dobrog razumevanja lokalne situacije. Između ta dva kraja su nevladine organizacije: oni su retko kriminolozi i ne drže se istih standarda objavljivanja kao naučni radnici. Ali oni poznaju region, imaju mogućnost da objavljuju interno i imaju dovoljno resursa, budući da mogu da se oslone na novac od donacija. Oni se ne oslanjaju samo na javne finansije, kao univerziteti.

Neko je nekad napisao da kriminalci sa Zapadnog Balkana i dalje operišu u u tzv. jugosferi. Kada se analizira organizovani kriminal, da li Balkan smatrate jedinstvenim kriminološkim prostorom?

Apsolutno. Region je kriminološki lokalitet *sui generis*, kako zemlje regiona imaju slične istorije, pravne okvire i

kriminalna tržišta. Svakako, ima zajedničkih faktora koji razlikuju ovaj region sa sociološkog i kriminološkog stanovišta. Nažalost, iz tog razloga termin Balkan se često koristi pejorativno.

Koji su izazovi okupljanja ljudi iz različitih zemalja i struka koji proučavaju i analiziraju organizovani kriminal na Zapadnom Balkanu?

Glavni izazov okupljanja ljudi iz regiona je nedostatak resursa. Gotovo da nema drugih prepreka. Iako je u regionu relativno malo naučnika, istraživačkih novinara i ljudi iz civilnog društva koji su koncentrisani na organizovani kriminal i korupciju, oni se retko mogu upoznati. Zbog toga je svake godine od 2014. godine – zahvaljujući Institutu Max Planck, a sada GI-TOC Fondu za rezilijentnost – Balkanska kriminologija organizovala jednonedeljni kurs o istraživanju kriminala na Balkanu. Na Balkanu postoji snažna tradicija da se ljudi oslanjaju na lične kontakte i mreže. Isti pristup trebalo bi da se primeni i na istraživače koji rade na pitanjima organizovanog kriminala i korupcije. Zbog toga je ovaj godišnji sastanak toliko važan: srušiti silose, uspostaviti nove kontakte, učiti jedni od drugih i neformalno se sastajati.

Možete li nam reći nešto o izazovima s kojima ste se suočili u Hrvatskoj u smislu javnog finansiranja istraživanja.

Korupcija i veze koje toliko određuju način na koji stvari funkcionišu u našem regionu takođe utiču na to da li se vaš projekat finansira iz javnih sredstava. Takođe se

suočavamo s teškoćama u prijavljivanju i upravljanju grantovima za istraživanje iz inostranstva. U mnogim slučajevima procesi su glomazniji nego što mogu da podnesu naši ograničeni ljudski resursi.

Kako biste opisali situaciju u organizovanom kriminalu na Zapadnom Balkanu?

Kriminalna tržišta ili grupe na Zapadnom Balkanu nisu ništa značajniji od onih u drugim delovima sveta. Ovde je najveći problem uticaj organizovanog kriminala na državu. Postoje ključni biznismeni koji imaju bliske veze s političarima i zvaničnicima u sektoru bezbednosti. Ovi ljudi imaju uticaj i moć – ja ih zovem nedodirljivi. Ova vrsta organizovane korupcije najveća je pretnja stabilnosti i upravi na Balkanu.

Kako uspevate da zainteresujete mlade istraživače sa Zapadnog Balkana za proučavanje organizovanog kriminala? I kako obrazovanje može da pomogne da se nauči kultura zakonitosti i integriteta?

Ključ je da se razvije nova generacija istraživača i da se oni okupe na platformama kao što je Balkanska kriminologija. Takođe nam treba više interdisciplinarnih kontakata i zajedničkih projekata. Što se tiče podučavanja kulturi zakonitosti, mislim da se razlika može napraviti na nivou univerziteta, na primer na pravnom fakultetu. Ali ja nemam iluzije: postoje ograničenja za ono što mi možemo da uradimo ukoliko je ceo sistem korumpiran.

Balkanska kriminološka mreža, osnovana 2013. godine, osmišljena je da izgradi rezilijentnost na organizovani kriminal i zarobljavanje države od strane kriminalaca u Jugoistočnoj Evropi. Podržana od GI-TOC Fonda za

rezilijentnost, mreža okuplja akademsku javnost, novinare, stručnjake iz oblasti krivičnog pravosuđa i nevladine organizacije angažovane u borbi protiv organizovanog kriminala na Balkanu.

Zahvalnice

Ovaj bilten o riziku rezultat je Opservatorije civilnog društva za globalnu inicijativu protiv transnacionalnog organizovanog kriminala za suzbijanje organizovanog kriminala u Jugoistočnoj Evropi (SEE-Obs).

SEE-Obs je platforma koja povezuje i osnažuje aktere civilnog društva u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Kosovu, Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i Srbiji. Cilj je da omogući civilnom društvu da identifikuje, analizira i mapira kriminalne trendove i njihov uticaj na ilegalne

tokove, upravljanje, razvoj, međuetničke odnose, bezbednost i vladavinu zakona. SEE-Obs podržava civilno društvo u praćenju nacionalne dinamike i širih regionalnih i međunarodnih trendova organizovanog kriminala. SEE-Obs je pokrenut kao rezultat Samita Zapadnog Balkana 2018. godine u Londonu, koji je deo Berlinskog procesa.

Zahvaljujemo Safetu Mušiću i Ivici Simonovskom na njihovim dragocenim doprinosima.

Bilteni rizika su redovni rezultat rada naših regionalnih posmatrača, koji se oslanjaju na mreže civilnog društva kako bi pružili nove podatke i kontekstualizovali trendove koji se odnose na mreže organizovanog kriminala, ilegalnu trgovinu i odgovore države na njih. Ako želite da se pretplatite na buduća izdanja Biltena rizika, prijavite se ovde ili pošaljite poruku na adresu elektronske pošte almedina.dodic@globalinitiative.net.

O GLOBALNOJ INICIJATIVI

Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala je globalna mreža sa 600 mrežnih stručnjaka širom sveta. Globalna inicijativa pruža platformu za promociju šire debate i inovativnih pristupa koji čine gradivne blokove za inkluzivnu globalnu strategiju protiv organizovanog kriminala.

www.globalinitiative.net

Ova publikacija je nastala uz finansijsku podršku Fonda za sukobe, stabilnost i sigurnost Ujedinjenog Kraljevstva. Njegov sadržaj je isključiva odgovornost GI-TOC i ne odražava nužno stavove Ujedinjenog Kraljevstva.

**GLOBAL
INITIATIVE**
AGAINST TRANSNATIONAL
ORGANIZED CRIME